

Raportul asupra evenimentelor de la Tg. Mureș — unele motivații ale contestării*

Raportul Comisiei de anchetă asupra evenimentelor de la Tîrgu Mureș din martie 1990, lecturat în plenul camerelor reunite, de către domnul N. S. Dumnitru, a readus în actualitate drama care se consuma în urbea transilvană în urmă cu un an. Magnitudinea „seismului de opinie” — declanșat imediat după prezentarea Raportului în Parlament și publicarea lui integrală în presă — este superioară oricăreia dintre zguduirile produse de documente emanate de la instanțe politice. Reacția cvasigenerațională contestatoare indică un nivel atitudinal relevant în relație directă cu o problemă socială acutizată în perioada postrevoluționară și relativ diminuată în ultima vreme. *Problema în sine există și se perpetuează*, deși acum, sub cotele deflagrației, fapt ce explică surescitarea straturilor sociale care o conștientizează și în același timp o percepe. Ea se definește ca fiind un *raport* (relație) între grupuri etnice, de aici și sintagma „raporturi inter-etnice”. Aparent, chestiunea interetnică are un aspect macrosocial, în realitate ea are o sferă de cuprindere mult mai redusă. Relația interetnică, fără a omite unele particularități ale raporturilor dintre națiunea dominantă și romi, marcate uneori de refulări generate de comportamente sociale deviate ale acestora din urmă, are ca subiect și obiect de manifestare esențială raporturile dintre români și maghiari, determinate atât de ponderea populației de origine maghiară din România, cât și de permanența unor tensiuni, fie latente, fie explozive, dintre cele două etnii. Dar și această relație este parțială, deoarece impactul dintre cele două componente etnice are un caracter zonal, dată fiind repartiția în teritoriu a românilor și maghiarilor. Natura relațiilor dintre aceștia este indicatorul poziției pe care o adoptă la un moment dat restul populației românești, situată dincolo de „perimetrul de contact”. Or, Raportul Comisiei de anchetă, prin maniera în care a fost conceput, este un „produs” care involuntar, presupunem, reanimă solidarismul cu frații transilvani „din prima linie”, ce se simt frustrați de adevăr și răniți în orgoliul lor de oameni ai pământului. Care sînt motivațiile reacției „colective” și consecințele ei (directe sau indirecte, imediate sau de perspectivă), în lumina Raportului asupra evenimentelor de la Tîrgu-Mureș, ne străduim să le limpezim în cele ce urmează.

1. Indecizia — prima sursă a erorilor

Investigarea evenimentelor de la Tîrgu-Mureș se desfășoară în etape care, deși au un obiectiv comun — elucidarea împrejurărilor producerii lor —, prezintă caracteristici și finalități deosebite. Anchetarea „crizei

---

* Studiu predat redacției în luna martie a.e.

interetnice” are aspect oficial sau neoficial, se desfășoară particular sau în echipă, cu forțe interne sau de către reprezentanți ai unor organisme internaționale.

a. *Faza exploratorie.* Primele informații de la fața locului sînt colectate de către domnii N. S. Dumitru și Verestoy Attila în baza mandatului încredințat de Biroul Executiv al C. P. U. N. la 19 martie 1990. Cei doi membrii ai Consiliului Provizoriu de Uniune Națională realizează o misiune de informare oficială, avînd girul puterii din acea vreme.

Caracter exploratoriu îl are și activitatea Comisiei de anchetă (condusă de prof. Ion Minzatu, pe atunci vicepreședinte al Biroului Executiv al Consiliului Provizoriu de Uniune Națională începînd cu data de 28 martie) care, în intervalul 21 și 31 martie 1990, efectuează audieri și cercetări.*

În această categorie includem și investigațiile întreprinse de domnul Holly Cartner, care redactează și publică, în mai 1990, Raportul „Helsinki Watch” sub patronajul Comitetului american al organizației guvernamentale cu o aceeași denumire, și de către Patrick Baudouin, Alain Girardet și Nadine Ranyak care, între 21 și 26 aprilie, cercetează, în numele Federației Internaționale a Drepturilor Omului, situația de la Tîrgu Mureș și elaborează documentul „*Raport Mission*”.

Caracteristica esențială a acestei etape o reprezintă aspectul sectorial, incoerent, contradictoriu și de suprafață al informațiilor privind „criza” de la Tîrgu-Mureș, pe care mediile publicistice, din lipsa elementelor probatorii, o explică și analizează ambiguu, plat sau deformat, într-un impresionant set de variabile.

Provizoratul puterii poate justifica pînă la un punct indecizia, jumătățile de măsură, erorile în cercetarea factorilor cauzali și în adoptarea unor măsuri corespunzătoare pentru prevenirea, combaterea și dezamor-sarea stărilor conflictuale din Transilvania, cu accent asupra celor din județul Mureș.

b. *Inițiativele departamentale* anunță o fază nouă în derularea cercetărilor privind refulările naționaliste din orașul de pe Mureș.

Se efectuează investigații de către Ministerul de Interne, Procuratura Județului Mureș și Procuratura Generală, Ministerul Apărării Naționale, Comisia de învățămînt a Consiliului Provizoriu de Uniune Națională, Consiliul Provizoriu de Uniune Națională al Municipiului Tîrgu-Mureș și Județului Mureș.

---

* Comisia se constituie în ziua de 20 martie 1990, în urma hotărîrii Biroului Executiv al C.P.U.N. și are în componență, în afară de președinte, pe următorii membri: Mihai Drăgănescu — viceprim ministru al Guvernului; Nicolae S. Dumitru, Nicolae Rada — membru în Biroul Executiv al C.P.U.N.; Mihai Șora — ministrul Învățămîntului; G-ral col. Nicolae Eftimescu — adjunct al șefului Statului Major al Armatei; G-ral mr. Cornelius Diamandescu — adjunct al ministrului de interne; Attila Verestoy — membru în C.P.U.N.; Nicolae Cochinescu — director în Procuratura Generală. Potrivit mandatului încredințat, Comisia urma ca, în termen de 14 zile de la data constituirii, să prezinte concluziile și propunerile sale Biroului Executiv al Consiliului Provizoriu de Uniune Națională. La 11 iunie, domnul prof. Ion Minzatu, din inițiativă personală, înaintează un raport, care va fi anexat la Raportul Comisiei parlamentare de anchetă.

Prin natura lor structurile departamentale, fie politice, fie administrative, realizează o activitate informativă numai în raport cu atribuțiile pe care le aveau la data respectivă și nu o acțiune coerentă, de anvergură și concertată.

În această categorie, dar distinct de instituțiile și organismele menționate, intră și cercetările efectuate pe cont propriu de către „Vatra Românească” și U. D. M. R., a căror documentație a fost inclusă în portofoliul cu anexe ce însoțesc Raportul Comisiei parlamentare de anchetă.

Cercetările realizate de către toate aceste instituții, organisme politice și administrative, precum și asociații se desfășoară în paralel cu investigațiile Comisiei de anchetă creată ca reflex al deciziilor puterii. Ele aduc în câmpul de judecată al evenimentelor documente, mărturii și unele concluzii, apte să descifreze aspecte ale obiectului anchetei. Caracterul fragmentar și lacunar al informațiilor trenează însă și în această fază dată fiind lipsa coeziunii între factorii implicați în anchetarea cazului, precum și inexistența unei metodologii de investigare în concordanță cu realitatea, dar și cu scopurile pe care ancheta trebuia să le slujească, în funcție de exigențele puterii precum și de așteptările Consiliului European. De altfel și exigențele au fost temperate din start prin simplul motiv că unele anchete s-au desfășurat sub presiunea timpului.

e. *Mandatul imperativ.* Comisia de anchetă, deși primește de la început mandat imperativ din partea puterii — guvern și C. P. U. N. —, exercitarea lui, în termenii consacrați de tradiția vieții parlamentare democratice, începe să devină funcțională numai din iulie 1990. Caracterul imperativ al activității Comisiei instituită în seara zilei de 20 martie este fixat explicit prin Hotărârea Biroului executiv al C. P. U. N. Mandatul Comisiei de anchetă viza: „... analiza cauzelor, stabilirea soluțiilor în vederea restabilirii ordinii și liniștii publice, precum și a identificării persoanelor care s-au făcut vinovate de... incidente, spre a fi trase la răspundere”¹.

În legătură cu acest aspect sînt necesare două precizări.

În primul rînd, voit sau nu, se face o confuzie regretabilă.

Pînă la constituirea Parlamentului României — în urma alegerilor generale din 20 mai 1990 — Comisia a reprezentat puterea și nu Parlamentul. Numai după constituirea celor două camere și după reinvestitura ei cu girul autorității parlamentare, Comisia devine o reprezentanță autentică a forului legislativ, motiv pentru care mandatul imperativ începe să fie exercitat în aceste circumstanțe.

În al doilea rînd, atribuțiile imperative ale Comisiei, așa cum sînt ele fixate la 20 martie, trebuie judecate în funcție de cele două etape ale existenței și activității sale. În prima, cînd era un organism de anchetă al Guvernului și C. P. U. N. și, în a doua (după 20 mai), cînd se transformă într-o Comisie parlamentară de anchetă.

În prima fază, atributele sale, prin însăși natura și articulațiile factorilor decizionali care au creat-o, depășesc sfera parlamentară. Ultima dintre prerogativele sale — identificarea vinovaților de producerea incidentelor — este specifică organelor de urmărire și nu intră în atribuțiile Parlamentului.

¹ „Adevărul”, anul I, nr. 73 din 21 martie 1990.

În a doua etapă, această prerogativă este transferată fără decizie oficială organelor competente, Comisia dobîndind statut potrivit normelor parlamentare. Ea procedează la investigații proprii (indeosebi audieri), la colectarea și ordonarea propriului material informativ, cît și a celui pus la dispoziție de organisme specializate sau de agenți independenți și, în final, la redactarea Raportului (între 15 noiembrie 1990 — 12 ianuarie 1991).

Analiza procedurii de constituire a Comisiei, a prerogativelor cu care a fost investită precum și activitatea desfășurată pe întregul parcurs al existenței sale relevă disconfortul funcțional, manifestat îndeosebi prin indecizie, care a determinat trenarea acțiunii de investigare a cazului, aspectul lacunar al informației, întirzierea redactării documentului solicitat prin mandatul imperativ și întocmirea unui Raport cvasicontestat de mass media.

2. Colectarea informațiilor, natura și caracterul lor, modul de utilizare în redactarea Raportului

Încriminarea cea mai vehementă, susținută și demonstrată de contestatarii Raportului, o constituie „eludarea” sau „mascarea adevărului”. Se apreciază că autorii acestui document au operat selectiv în utilizarea întregului volum informațional, de aici rezultînd *insuficienta sau chiar denaturata prezentare a surselor emergente ale conflictului, maniera condamnată a explicitării evenimentelor propriu-zise* și fragilitatea propunerilor prezentate pentru eliminarea încordării și stabilirea unor relații normale între români și minoritatea maghiară.

Să urmărim, aşadar, în ce măsură reproşurile aduse Raportului — de o varietate coplesitoare — au fundament real sau sînt speculații cu tentă politicianistă.

În Raport se menționează că în activitatea Comisiei de anchetă se disting trei etape, altele decît cele evidențiate de noi și care se înscriu într-o logică analitică proprie. *Prima* este cuprinsă între 21 — 24 martie, în care Comisia se deplasează „pe teren” în calitate de „instrument statal «specializat» (formula este cel puțin bizară, ca să n-o definim deplasată) cu obiectivul dezamorsării unei *crize politice** (subl. în text-n.n.)”.

Comisia își arogă rolul de mediator între părțile implicate în conflict, avînd ca unic scop, în această fază, stoparea cursului periculos al evenimentelor. Colectarea datelor facturale lipsește cu desăvîrșire, situație care se modifică în etapa a doua a activității sale (25 — 27 martie) cînd se efectuează cercetări la Tîrgu-Mureș și în zonele limitrofe (Reghin, Hodac, Ibănești, Glăjerie ș. a.), se angajează discuții cu participanți la evenimen-

* Elemente probatorii relevă că evenimentele de la Tîrgu-Mureș prezintă nu numai aspecte de „criză politică”, dat fiind faptul că starea conflictuală a fost generată de un autentic complex causal și motivațional, cu relevanțe în plan social, psiho-social, economic, cultural.

te și cu „exponenți ai unor categorii socio-profesionale”*. *Este de fapt prima „campanie” de informare și colectare de date realizată de către Comisie.*

În ultima etapă (Raportul nu-i fixează limitele temporale**), definită ca fiind „etapa Minzatu”, prevalează efortul Comisiei în direcția „consolidării autorității organelor reprezentative provizorii”², dar surprindem și „preocuparea pentru cunoașterea antecedentelor care au dus la evenimentele violente din zilele de 19 și 20 martie”³.

Aceste stadii investigației se coroborează cu cercetările departamentale și independente care completează informațiile relative la „criza” de la Tîrgu—Mureș, unele din concluziile acestora fiind utilizate la întocmirea Raportului Comisiei de anchetă.

Raportul nu face referiri la documentația importantă realizată de Comisie în intervalul iulie-noiembrie 1990, în cadrul audierii factorilor implicați precum și a unor persoane apte să furnizeze unele relații asupra desfășurării evenimentelor, decît în „Anexa documentară”. Acesta este unul dintre paradoxurile cele mai frapante ale Raportului.

Senzația care se instalează după observarea surselor și mijloacelor de investigare ale Raportului precum și a întregului volum de informații colectat — în strînsă conexiune cu fazele evolutive ale Comisiei — este cea de neîmplinire. Apare, *volens nolens, interogația: a fost cineva interesat în „cenzurarea” informației sau este o manifestare de superficialitate condamnabilă a membrilor Comisiei de anchetă? Se pare că ambele situații au coabitat atît în faza de documentare, cît și în cea de redactare a Raportului.*

Stările conflictuale care au marcat societatea românească, în întreaga activitate a Comisiei au exercitat, desigur, influențe asupra modului concret de acțiune al membrilor Comisiei, unii retrăgîndu-se pe parcurs, alții devenind simple piese de decor.

Calitatea informației colectate este deteriorată și de faptul că investigația nu se efectuează continuu, metodic, ci în „salturi”; că între diferite elemente probatorii nu se stabilesc corelații; că multe dintre „piese” nu se înscriu într-o coerență organică în structura Raportului, apărînd ca fragmentarii, disperate, lipsite de logică și claritate.

Un prim și nedorit efect al documentării în „reprize”, separate pe perioade care variază ca întindere, îl constituie diminuarea acurateții depozițiilor martorilor. Cu cît ne-am îndepărtat de eveniment, cu atît memoria timpului s-a diminuat, ceea ce a condus la constatarea de mai sus. Este știut că, în orice anchetă, elementele de detaliu pot avea un rol determinant în ierarhizarea responsabilităților.

Lipsa unui plan-cadru, a unei metodologii de culegere și prelucrare a informațiilor a blocat conturarea unei imagini globale asupra evenimentelor de la Tîrgu—Mureș, care sînt efectul nu numai al cauzelor de sorginte locală, ci și a unor condiționări naționale, specifice trecutului

* Raportul enumeră „exponenții, dar ambiguitatea persistă, fiindcă nu se specifică dacă aceștia sînt „alții” decît cei implicați în evenimente.

** Potrivit comentariului însoțitor la prima parte a Raportului, publicat în „Dimineața” din 18 ianuarie 1991, Comisia condusă de d-ul Minzatu a fost prezentă la Tîrgu—Mureș în zilele de 21—23 martie 1990, ceea ce contrazice datele furnizate de Raport, care, fără a preciza-o, lasă să se înțeleagă că s-a consumat în intervalul 28—31 martie 1990.

² „Dimineața”, anul II, nr. 13 (242) din 22 ianuarie 1991.

³ *Idem.*

istoric și perioadei de tranziție, precum și a unor presiuni și convergențe acționale extranaționale. Acest din urmă aspect, deloc neglijabil, având finalități manifestate în termenii unor situații conflictuale interne, este tratat superfluu de către Raport.

Volumul ca și tipul achizițiilor informaționale, cu resurse încă nevalorificate pe deplin, chiar și în această stare parcimonioasă erau în măsură să ofere un surplus de date și interpretări. Enumerăm câteva: presa internă și externă, politica Ungariei față de România și naționalitatea maghiară, relațiile diasporei ungare cu maghiarii din România, stări atitudinale ale populației transilvănene de origine română și maghiară și după evenimentele din martie 1990 etc.

3. „Ciclurile” Raportului. Destinatari potențiali ; destinatari „concrecurențiali”

Fazele evoluției Comisiei, ca și a investiturilor primite determină „cicluri” ale „proiectelor” și „execuției” Raportului. Prima reacție a puterii față de evenimente este încercarea ca, prin intermediul „instrument[ului] statal «specializat»”, să se dezamorseze tensiunile interetnice. Ideea unui document — fără precizarea facturii sale — o întâlnim însă imediat după prima „inspecție de teren”, odată cu înființarea Comisiei de anchetă.

Comisia, în virtutea mandatului încredințat de C.P.U.N. și guvern la 20 martie, urma ca, în termen de două săptămâni de la data constituirii, să prezinte concluziile și propunerile sale Biroului Executiv al Consiliului Provizoriu de Uniune Națională. Regăsim în aceasta germele realizării Raportului, dar sîntem încă departe de o acțiune concretă și dirijată de redactare a unui document cuprinzător și apt de a oferi înțelegerea dimensiunii reale a evenimentelor din județul Mureș.

Nu cunoaștem dacă echipa de anchetă a prezentat la termenul fixat concluziile și propunerile sale și nici conținutul lor, în varianta în care „obligația” acesteia a fost onorată. Cunoaștem însă, potrivit ziarului „Dimineața” din 18 ianuarie 1991, că Raportul „Minzatu” a fost „anexat la Raportul Comisiei parlamentare, la 11 iunie 1990, cu numărul de înregistrare 36”. De asemenea, din Raportul Comisei de anchetă constatăm că acest document (al domnului prof. Ion Minzatu) este o realizare avînd titlul de inițiativă personală. Într-o astfel de logică, strădania d-lui prof. Minzatu are numai valoare documentară, fiind încadrat la anexele Raportului Comisiei de anchetă.

Ambiguitățile acestei situații au condus la acuzațiile reciproce și tensiunile cunoscute*. Motivațiile pro sau contra Raportului „Minzatu” nu ne interesează, fiindcă prevalează judecarea corectă a situației în sine.

Primul și cel mai important aspect îl constituie însăși existența acestui raport, realizat în temeiul unor constatări ale autorului său și al propriei sale aprecieri asupra evenimentelor. În esență Raportul reprezintă un prim document — chiar „neoficial” cum este el considerat — asupra desfășurărilor de forțe de la Tîrgu-Mureș și din împrejurimi și

* Cf. „Românul”, anul II, nr. 6 (44) din 11—17 februarie 1991, p. 3.

nu poate fi disociat de Raportul Comisiei de anchetă. Cînd se apreciază drept „neoficială” contribuția d-lui Mînzatu se omite faptul că domnia sa a făcut parte din Comisia de anchetă și că avea deci și o acoperire oficială, evident cît timp a făcut parte din ea.

Precizarea cum că „Raportul Mînzatu” a fost „anexat la 11 iunie” Raportului Comisei parlamentare de anchetă este în fapt — deși nu s-a dorit să fie așa — o recunoaștere indirectă a celor semnalate, prin simplul motiv că la acea dată nu exista un alt raport.

Precipitarea anchetării serioase a conflictelor interetnice din Transilvania și finalizarea ei printr-un document oficial survine în urma reacției internaționale la evenimentele din 13—15 iunie 1990 din București. Puterea se află în situația de a da curs cererilor „ultimative” ale Consiliului Europei privind elaborarea unor documente în care se să elucideze atît „cazul Tîrgu-Mureș”, cît și evenimentele de la București.

Este faza în care *raportul Comisiei devine un obiectiv real și imperativ care trebuie soluționat într-un termen stabilit nu la București, ci în alte capitale europene*. Cu alte cuvinte de la intenții și declarații de bunăvoință trebuie să se treacă efectiv la acțiune „lucrativă”. Soarta Raportului este decisă, iar aspectul fundamental care se conturează, în situația dată, îl reprezintă maniera și termenii în care trebuie redactat*. Dacă pînă la evenimentele din iunie 1990, prezumtivul raport avea un singur destinatar și deci o adresabilitate precisă și specifică, după această dată destinația se modifică esențial nu numai în relație cu reacțiile externe, dar și cu schimbările survenite în statutul și structurile puterii, în urma alegerilor generale.

Raportul are acum, o dublă destinație: este adresat puterii legislative — Parlamentului României și Consiliului Europei (organism suprastatal cu funcții și obiective derivate din însăși natura lui) și are menirea de a elucida „cazul Tîrgu-Mureș”. Evident că „raportorii” erau constrînși din start de caracterul celor două instituții să concretizeze efortul lor într-un document care urma să fie discutat și avizat de instanțe politice. Vectorii concepției și ai analizei Raportului, în mod firesc, trebuiau să conducă spre o formă relaționată obiectivelor și destinației sale. Or, Raportul, în forma sa finală, eludează destinația și maniera specifică de concepere a acestuia, conferindu-i o pregnantă notă eseistică, într-o ciudată combinație psiho-sociologică, cu reflecții filosofice și istorice. Analiza concretă și riguroasă a determinațiilor cauzale, în succesiunea apariției și derulării lor în timp și spațiu, a fazelor conflictuale și a condiționărilor lor istorice, a factorilor agresivi externi tradiționali și actuali care au avut implicații în evenimente, a corelațiilor dintre procese socio-politice interne cu caracter regresiv sau reactiv și fermenti incitatori și destabilizatori externi, precum și a manifestărilor propriuzise din a doua jumătate a lunii martie 1990 din județul Mureș este fie estompată de perorații eseistice „academice” îmbrăcate într-un limbaj științific de factură psiho-sociologică, fie pur și simplu anulată. „Confrun-

---

* Un aspect care are o anumită relevanță este cel legat de variantele raportului. D-nul N. S. Dumitru a declarat că au fost mai multe variante ale Raportului, dar membri ai Comisiei nu au luat act de existența lor. Cf. „România liberă”, anul XLIX, nr. 14353 (Serie nouă, nr. 319) din 22 ianuarie 1991, p. 1.

tarea” cu pozițiile Consiliului Europei a subjugat într-atît pe autorul (autorii) Raportului încît s-a acordat prioritate unei analize de pe poziții neutrale, de la „înălțimea” unui academism nedisimulat, probat nu numai de structura și conținutul acestuia, dar și de cele 40 de documente ale Anexei, care însumează 160 de pagini⁴. Opinia publică românească a fost plasată prin urmare, pe loc secundar, ca și cînd nu aceasta era cea care, în primul rînd, trebuia să cunoască adevărul. Ea a pierdut la concurență cu organismul european, nu din vina ei, ci din înțelegerea greșită a rostului Raportului Comisiei de anchetă tocmai de către cel (cei) care l-au realizat. De aici derivă întreaga campanie de respingere a Raportului, ale cărei ecouri încă nu s-au stins.

4. Obiectivele comunicării și analizei Raportului

Menirea Raportului era să comunice comunității naționale și internaționale poziția Parlamentului României, ca *ramură* a puterii, asupra dramaticilor evenimente derulate în Transilvania în martie 1990. Acesta avea deci obiectivul să lămurească cauzele și circumstanțele declanșării evenimentelor, succesiunea, caracterul și fondul manifestărilor din zona de conflict și deopotrivă să imagineze un cuprinzător set de măsuri care să peîntîmpine refulările naționaliste în viitor*.

4.1. Cauzele și elementele circumstanțiale ale apariției conflictelor interetnice

Schema analitic-explicativă a factorilor cauzali generali și specifici ai „crizei” de la Tîrgu-Mureș pe care o utilizează Raportul este următoarea: **a.** moștenirea istorică; **b.** efectele socioculturale ale acestei moșteniri; **c.** controversele în problema reprezentativității în organele locale ale puterii și administrației de stat; **d.** modificările din inițiativă maghiară a rețelei unităților de învățămînt; **e.** mutații în comportamentul psiho-social post-revoluționar „al maselor”; **f.** acțiunea incitatoare a factorilor externi, cu privire directă la Ungaria vecină.

Deliberat sau întîmplător factorii cauzali enumerați de către Raport sînt plasați între extremele: *moștenirea istorică* (primul) și *influența externă* (ultimul). Schema, așa cum ne apare ea, respectă tipicul marxist potrivit căruia factorii interni prevalează, factorii externi fiind adiacenți, secundari, subalterni etc.etc. Or, în cazul relațiilor conflictuale interetnice din zona mureșeană, cauzele generatoare interne și externe au o altă ierarhizare. Relația subalternă a factorilor externi dispăre, aceasta fiind, în realitate, într-un plan de coincidență cu unii factori interni, iar în unele momente și situații devansîndu-i chiar pe cei „autohtoni”.

Memoria istorică, cum bine precizează Raportul, este rezultanta unei experiențe colective a românilor transilvăneni în relație cu maghiarii atît în regim de dominație, cît și în contextul conviețuirii în statul unitar

⁴ „Adevărul”, anul II, nr. 317 din 17 ianuarie 1991, p. 5.

* Corolarea dinire se bazează și propunerii, potrivit Raportului, constituie „cheia de boltă” a structurii sale. Cf. „Dincolo de Iași”, anul II, nr. 11 (270) din 18 ianuarie 1991, p. 3.

român. Dar ceea ce omite să accentueze este un aspect fundamental și anume că această memorie a fost mereu „împrosătată” de acțiunile Ungariei începînd din 1918 și mergînd pînă în zilele noastre*. Pînă la un punct înțelegem rațiunile raporturilor în reținerea pe care au manifestat-o la acest „capitol”, avînd conștiința faptului că documentul elaborat se adresa și unui for internațional. Dar tocmai această perspectivă era de natură să reclame analiza unui fenomen politic nu numai cu rezonanțe și implicații locale, dar și europene. Politicienii români din perioada interbelică au denunțat cu toată vigoarea efectele nocive ale propagandei și acțiunilor Ungariei asupra stabilității situației din România precum și asupra comportamentului populației maghiare din cuprinsul granițelor românești. Chiar și unii lideri comuniști de după 1944, cum a fost L. Pătrășcanu și, mai recent, Ceaușescu, nu au ocolit fondul problemei, atacîndu-l direct atunci cînd împrejurările au reclamat-o.

Memoria istorică se diminuează în condițiile în care se manifestă o reciprocă înțelegere, abținere de la acte incitatoare, tact și respect pentru opțiuni. Din păcate Ungaria nu a înțeles și nu înțelege să privească într-o asemenea perspectivă relațiile cu România. Este ușor de observat, dacă apelăm la aceeași „memorie istorică”, existența unor „serii” de acțiuni care se reproduc în aceeași parametri, cu aceleași mijloace și metode și cu aceleași obiective. Dacă luăm în calcul numai cele săvîrșite de vecinii noștri de la apus împotriva statului român în perioada de după evenimentele revoluționare din decembrie '89 și este suficient să observăm nu numai similitudini cu inițiative din perioada interbelică și din epoca de după 1944, dar și dimensiunea efectelor acestora asupra etnicilor maghiari din România. Memoria istorică a fost alimentată din plin, ceea ce a avut un dublu efect: reactivarea spiritului naționalist în rîndul populației maghiare din România — manifestat printr-o multitudine de reacții — și o afirmare spontană a atitudinii antiiredentiste asupra întregii comunități naționale, care a dobîndit și accente naționaliste.

Memoria istorică a fost și va fi fermentul unor manifestări naționaliste și a unor conflicte, să sperăm că numai latente, atîta vreme cît există sursa lor generatoare. Să nu ne facem iluzii că pășind în Europa

* Sute de lucrări și mii de articole, studii, comentarii etc., emisiuni radio și TV, și mărturii ale mecanismului propagandistic al Ungariei și diasporei ungare, ale căror acțiuni erau și sînt concertate. Spațiul nu ne îngăduie să probăm, cu prea multe exemple, cită ură, incitare la violență s-au revărsat asupra României din Budapesta sau alte locuri din lume unde se întîlnesc comunități ale emigranților unguri. Ne îngăduim doar cîteva dintre ele: „O înțelegere pașnică cu țiharii sau o astfel de revizuire minimală, cu care poporul maghiar s-ar mulțumi sînt noțiuni care se exclud una pe alta. Poziția politică este simplă, clară, curată și esențială. Deoarece o soluție pașnică pe o asemenea bază între *țiharii și victima jefuită* (subl. în text — *n.n.*), nici sentimental, nici tehnice nu mai este posibilă, cu toate puterile, cu întreaga noastră voință, cu toate faptele noastre și cu toate argumentele noastre, cu toate eforturile și cu toată hotărîrea trebuie să ne pregătim pentru o revizuire forțată” (Csobáneci Elemér, *Ungaria mare sau moartea națiunii*, vol. 3, lucrare apărută în limba maghiară, în Edit. „Universal Defence of Hungary”, Sidney, Australia). Husztor Tibor, în studiul *Existența națională — conștiința națională*, publicat în revista „Valosag”, din Budapesta, nr. 7 și 8 din 1982, afirmă: „*Trianonul nu a fost forumul dreptății. Au fost luate și teritoriile locuite de maghiari, au fost tăiate legăturile dintre sate și orașele care constituiau centrul lor fizic, chiar și acolo unde acest lucru nu era motivat de criteriile geografice și de limbă*”. În „*cunoscute*” lucrare *Istoria Transilvaniei* (vol. III, apărută la Budapesta în Editura Academiei Ungare de Științe, în 1986) întîlnim astfel de aprecieri: „*Maghiarii din Transilvania au trăit primele momente ale transformării istorice dezorientați, demoralizați. Nu puteau accep-*

și adoptînd opțiunea democrat-pluralistă de evoluție am soluționat și problema raporturilor interetnice, cu adresă la cele româno-maghiare. Intersecția intereselor Ungariei cu cele ale unor grupuri ale etnicilor maghiari din România* va regenera comportamente conflictuale, pe fondul unei tradiții istorice încărcate de adversități. Iar conflictele zonale vor dobîndi mereu caracter de generalitate fiind o firească reacție de auto-apărare a comunității românești. Desigur viitorul îl vor decide maghiarii înșiși, a căror majoritate a fost loială statului român și a promovat relații cooperante cu populația românească. Dar reacțiile de suspiciune mergînd pînă la adversitate în momentele tensionate nu pot dispărea decît în condițiile în care românii nu mai percep amenințarea externă asupra integrității teritoriale a statului, iar maghiarii nu mai au senzația de marginalizare. Restabilirea echilibrului firese interetnic se realizează în condițiile în care culpabilitățile reciproce dispar, iar libertatea, ca expresie a democrației, este înțeleasă și practică în termenii ei firești, tradiționali.

Ceilalți factori cauzali ai „crizei” interetnice menționați în schema analitic explicativă a Raportului, derivați sau nu din raportul moștenire istorică — influențe externe, se estompează în relație cu acesta, acțiunea lor fiind astfel condiționată și necum independentă.

4.2. Derularea evenimentelor și efectele lor în plan macrosocial

Raportul a conceput analiza derulării incidentelor de la Tirgu-Mureș în trei faze: **a.** acumularea premiselor izbucnirii tensiunilor; **b.** faza tranziției la agresiuni fizice și **c.** faza culminantă a „crizei”, în care se includ și evenimentele din 19 și 20 martie.

Nu ne propunem să analizăm în detaliu fiecare fază, așa cum este ea relevată în Raport. Ne mărginim la unele observații cu caracter general.

---

*La nici ideea că organizarea de slot militară, din care făceau parte și ei, dispăre în cîteva săptămîni și nici ideea că, prin anexarea la o Țară străină, clădită pe o bază economico-socială mai puțin dezvoltată, îi așteaptă soarta de minoritari”. Pe ruinele Yalbei, se intitulează articolul publicat în februarie 1990 în revista budapestană „Érdéyi Magyarorság”, articol semnat cu siglele A.Cs. în care autorul „discută” problema Transilvaniei în următorii termeni: „Trebuie să ne preocupe pe toți cum am putea integra în sistemul central-european o Românie democratică. Ar fi bine dacă, respectînd actul final de la Helsinki, Transilvania ar putea să-și reziste independența, fiindcă astfel ar deveni posibilă o colaborare extrem de colorată (sic!) și multilaterală cu Europa”. Și, în sfîrșit, ca să încheiem cu un document „la oră” în nota tradițională a emigrației ungare, reproducem un semnificativ pasaj dintr-o „chemare” a Bisericii Reformate din Los Angeles intitulată *Triceni Americani, voi trebuie să știți adevărul despre Transilvania maghiară* (Fellow Americans you should know the truth about Hungarian Transylvania), lansată la începutul anului 1990: „Lăcomia românilor pentru pămîntul vecinilor și xenofobia lor nu sînt cepilării ale maghiarilor, ele sînt evenimente istorice incontestabile, care pot fi dovedite de încă două națiuni vecine Rusia și Bulgaria. (sic!) (Apuđ: „Dimineața”, anul I, nr. 24, din 17 martie 1990). În intervalul decembrie '89 — martie 1990 deci în perioada premergătoare evenimentelor de la Tirgu-Mureș și prin urmare deosebit de intim-plător asistăm la o accentuare considerabilă a atacurilor ungurești împotriva românilor, cu efecte devastatoare asupra atitudinii și comportamentului populației de origine maghiară din România.*

* Și acest aspect merita atenția Comisiei, mai ales în perspectivă comparativ-istorică, cînd formațiunile politice ale maghiarimii obstrucționau politica guvernelor românești, poziție pe care o regăsim și în atitudinile actualilor lideri ai U.D.M.R.

Un aspect care nu poate scăpa atenției este faptul că raportorii nu pornesc în explorarea elementelor tensionale chiar din primul moment al atestării lor. Raportul „Mînzatu” menționează unele dintre acestea: „În județele Harghita și Covasna, cu populație majoritară maghiară, imediat după Revoluție au fost uciși, prin mijloace de o cruzime ieșită din comun, cetățenii români Cenan Dumitru din Odorhei, Cechișan Liviu, în comuna Dealu, Mănăilă Gabi, din comuna Zetea, Ferencz Emeric, din Cristurul Secuiesc și Aghache Aurel, din Tirgu Secuiesc. În orașul Sovata, un grup de 3 persoane conduse de Bakos Andras a devastat și apoi incendiat locuința unui român”⁵.

Aceste „incidente” sînt de natură să lămurească un aspect esențial în înțelegerea premiselor acumulării tensiunilor interetnice anume: *inițiativa refulărilor naționaliste aparține unor grupuri ale populației minoritare maghiare din Transilvania*, în contextul în care puterea provizorie, potrivit Declarației din 6 ianuarie 1990, proclama solemn: „1. Recunoașterea și garantarea drepturilor și libertăților individuale și colective ale minorităților naționale prin noua Constituție a țării. 2. Elaborarea și adoptarea Legii minorităților naționale care să concretizeze prevederile Constituției. Legea urmează să fie adoptată de Parlament cel mai târziu în 6 luni după intrarea în vigoare a noii Constituții. 3. Se vor lua măsuri, stabilite prin lege, pentru a asigura cadrul instituțional necesar exercitării drepturilor fundamentale ale minorităților, folosirea limbii materne, promovarea culturii naționale și apărarea identității etnice. În acest scop se va institui și un minister al minorităților naționale.”⁶.

Inițierea agresiunilor împotriva populației românești de către grupuri ale minorității maghiare nu este o practică nouă. Și după 1 decembrie 1918, în condițiile Declarației de la Alba Iulia prin care se recunoștea egala îndreptățire la existență a naționalităților în statul român întregit, grupuri înarmate ucideau cu ură atavică copii, femei, bărbați numai pentru că erau români și pentru că Transilvania se unise cu România. Și în interludiul democratic — 23 August 1944 — 6 martie 1945 — se precipită aceleași forme de răzbunare în județe din Transilvania, de astă dată pentru că teritoriul smuls României de regimul horthyst în 1940 „amenința” să revină de drept statului român*.

Nota comună a tuturor acestor „inițiative” cu caracter antirromânesc o dau agresorii care manifestă aceeași inadaptabilitate la „mediul românesc”, pe fondul unei psihologii specifice, și la condițiile socio-politice ale momentului respectiv care, „paradoxal” favorizează asemenea comportamente existente. Spunem paradoxal, deoarece după 1918 societatea românească traversează o epocă de profunde deschideri democratice, după 1944 se stabilesc temporar drepturile și libertățile constituționale de esență liberală (anulate de către regimurile dictatoriale

⁵ „Dinmineața”, anul II, nr. 11 (270) din 18 ianuarie 1990, p. 3.

⁶ „Adevărul”, anul I, nr. 10 din 6 ianuarie 1990, p. 5.

* Deși teritoriul respectiv este eliberat de către Armata română, operațiune care se încheie în octombrie 1944, trupele sovietice de ocupație instalează o administrație fidelă Sovietelor, existind pericolul permanentizării ei. La 10 martie 1945, în condițiile venirii la putere a guvernului procomunist prezidat de doctorul Petre Groza, se „oficializează” retrocedarea acestui teritoriu României.

carlist și antonescian), iar după decembrie '89 se revine treptat la un sistem pluripartidist, la un stat de drept și la o societate civilă. Ori ce concluzie se poate trage când, în momente de destindere democratică a societății românești, au loc asemenea refulări? Democratizarea structurilor statale și restabilirea drepturilor și libertăților cetățenești sînt considerate ca etape în care „vigilența” românilor se diminuează, permițînd deci revenirea periodică la practici vechi cu mijloace noi.

Raportul, avea menirea să stabilească „catalogul” vinovaților și a vinovăției lor*, acest aspect fiind unul dintre reproșurile care i se aduc, fiindcă nu l-a realizat. Definirea agresiunilor și agresorilor nu era o încălcare a atributelor Comisiei, din contră era o datorie a ei.

Este de neînțeles, de asemenea, omiterea din setul priorităților analitice, a reacțiilor de grup față de evenimentele de la Tîrgu-Mureș. Raportorii ar fi găsit în acestea multe din răspunsurile pe care le căutau, și aducîndu-i în poziția de a nu ocoli unele adevăruri. Avem în vedere, în primul rînd, părerea cvasigenerală că la geneza factorilor cauzali ai deteriorării progresive a relațiilor interetnice s-a constatat prezența masivă a factorului extern care a determinat procese degeneratoare ale raporturilor dintre comunitatea românească și cea maghiară din Transilvania. De asemenea, observația că incidentele de la Tîrgu-Mureș se înscriu într-un ansamblu de manifestări cu caracter destabilizator, cu obiective bine precizate și acestea nu pot fi tratate sectorial și limitate în cadru strict local.

În sfîrșit, mai este de observat că între Raport și Anexe există unele „tensiuni” determinate de lipsa unor „piese” la dosar, de insuficienta acoperire documentară a unor afirmații sau analize care se regăsesc în Raport și, în sfîrșit, de valorificarea parțială a unor informații importante pe care Anexa le oferă celor care o lecturează cu atenție.

O omisiune, pe care nu putem s-o explicăm, este *Declarația guvernului României* din 22 martie 1990, în care se exprima poziția oficială a țării noastre față de evenimentele de la Tîrgu-Mureș și deopotrivă incriminarea cu fermitate a „strategiei” vecinului de la Vest față de România, cu adresă directă la Transilvania. Dacă se urmărea firul acestei strategii se observa cum în Transilvania au fost infiltrate materiale propagandistice incitante — între acestea, în mii de exemplare, „Istoria Transilvaniei” și manualele școlare editate în Ungaria care tratau această provincie românească drept „zonă” a Ungariei — ; arme și muniții, agenți cu obiective destabilizatoare precise etc. Același fir arată că, în preajma sau în timpul evenimentelor de la Tîrgu-Mureș, oficialități ungare s-au lansat în declarații incitatoare, cum a fost și cea a președintelui interimar al Ungariei de atunci, domnul Matyas Szüros care, la 18 martie 1990, adresîndu-se maghiarilor din România le cerea să-și intensifice acțiunile și să se organizeze sub lozincă „Transilvania pămînt strămoșesc maghiar”⁷.

* Nu identificarea „vinovaților” care este un aspect juridic, care intră în incidența preocupărilor altor organe statale.

⁷ „România muncitoare”, anul I, nr. 49 din 23 martie 1990, p. 1.

Aceste aspecte nu trebuia să le cunoască Consiliul Europei sau opinia publică românească?

Nu regăsim în Anexe reacțiile imediate ale Ungariei față de evenimentele de la Tîrgu-Mureș și eforturile pe care le-a făcut pentru dezinformarea opiniei publice mondiale, nici continuarea campaniei anti-românești, sesizabilă și astăzi; lipsesc din Anexe documentele incriminatoare ale Diasporei ungare care „lucrează” mîna în mîna cu Budapesta.

Cu asemenea „omisiuni” documentare nici Raportul Comisiei de anchetă nu putea avea pretenție să satisfacă exigențele opiniei publice românești, care nu aștepta altceva decît adevărul. Atît și nimic mai mult.

martie 1991

FLORIAN TĂNĂSESCU